

A SOKSZÍNŰ NYELVÉSZET C. KIADVÁNY RECENZÍÓJA

A könyv 2008-ban jelent meg Miskolcon, Bodnár Ildikó, Kegyesné Szekeres Erika és Simigné Fenyő Sarolta szerkesztésében a gender-kutatás nyelvészeti és irodalmi aspektusai fényében.

A könyv négy fejezetre tagozódik, és azokat az előadásokat öleli fel, melyek a miskolci alkalmazott nyelvészeti konferencia előadásain elhangzottak. Az első fejezet a plenáris előadásokat taglalja, a második a kerekasztal, a harmadik az „új nyelveken - új hangokon” című szekciót, a harmadik a médiapolitika, míg a negyedik a „nők a múltban - nők a jelenben” című előadássorozatokat. A könyv túlnyomó többségben irodalmi művekre reflektálva kapcsolódik a gender-kutatásokhoz, nyelvészeti vonatkozások jóval kevesebbszer hangzottak el az előadássorozatok alkalmával. A sokszínűség megnyilvánul a nők irodalomban ábrázolt képiségeiben, a költőnők sajátos nyelviségének és diskurzusmódjának kifejezésre juttatásában, a nők ábrázolásában a reklámok nyelvében, az ember „női felében”, a nők bensőséges ismeretében. A konferenciaanyag méltán prezentálja azt, hogy napjaink női szerepe miként konstruálódik és írható le a nyelvészet, az irodalom a politika és a média területén. A könyv több konferencia előadás kivonatát tartalmazza, ezért elég szerteágazó, sokszínű, és heterogén, egyébiránt érdemesnek találnám reflektálni az elhangzott összes előadásra, mivel mindegyik előadás a maga nemében egyedülállóan világítja meg a női szerepeket és kifejezésmódokat az eltérő szakterületeken.

Az első előadás Boda Károly és Porkoláb Judit nevéhez fűződik melyben a görög mitológia archetipikus személyiségmintákat taglalják. Vizsgálatuk fókuszában az áll, hogy milyen gyakorisággal fordulnak elő és milyen viszonyban vannak az egyes női és férfi szerepeknek megfelelő alakok egy adott kutatási szempont szerint kiválasztott szövegkorpuszban. A mitológiában négy főbb szereptipológiát különítettek el nevezetesen az *érzékeny típust* (életöröm, munkaszeretet, hiperérzékenység, narcisztikus alkat, engedmesség ld. Afrodité, Árész, Hádész), *érző típust* (őszinteség, empátia, emóció, ösztönösség ld. Héra, Poszeidon), a *gondolkodó típust* (tudás, stratégia, rendszeresség, logika ld. Athéné, Apollón), és az *intuitív típust* (kaland, függetlenség, kreativitás ld. Artemisz, Prométheusz). A személyiségmintákról elmondhatók, hogy gyakoriak az alárendelt női utalások, ugyanakkor a „gyenge” nőre a mitológia e területén nincsen utalás.

Fülöp Zsuzsanna a „Női öntudat ébredése” című előadásában Kate Chopin művét vette alapul, akinek regénye az „Awakening” a női identitáskeresést alapul véve kultuszregény. A hősnő szabadságvágya ellentmond a hagyományos női szerepeknek, megtöri a házassági tabut, és homoerotikus vágyat érez. Olyan szimbólumok szövik át a művet mint a tenger (ruhanélküliség, lelki striptease), madár (szabadságvágy, ugyanakkor kalitkában van mint a hősnő). Ha a feminista mozgalom három szakaszát tekintjük vagyis a patriarchát mely esetben a nők a férfi értékeket magukévá teszik, a saját értékrend kialakítását, illetve a halál utáni vágyakozást, akkor Kate Chopin hősnője az utóbbival azonosul. Ez a kultuszregény a nőkben megfogalmazódott legfontosabb kérdésekre keresi a választ.

Hell Judit a patriarchális nyelvhasználatot vizsgálta abból az aspektusból, hogy a feminista kutatások és gondolatok megkérdőjelezése hogyan jelenik meg a nyelvtudományban, a filozófiában és az etikában. Rámutat arra, hogy a történelem folyamán az ember a férfivel volt ekvivalens, aki az egyedüli racionális lény mely nézet maga után vont a hamis univerzalizmust és az egolitárius törekvést. A Nagy Francia Enciklopédia szerint a nő egy irracionális, emocionális, hisztérikus lény, Rousseau Emiljében pedig nem önálló szubjektum, hanem a férfi szükségletének vágya. Mi több a középkori keresztény filozófia még azt is megkérdőjelezte, hogy van-e a nőnek lelke, és egyáltalában emberek-e. A nők alárendelt státuszáról az androcentrikus filozófia is számot ad. A jelen kort tekintve, a feminista tudatosság a referáló szerint Magyarországon gyenge státuszú, és Németországban már lecsendesedőben van.

Huszár Ágnes a „határ átlépésének élménye” című előadásában olyan irodalmi műveket vizsgál ahol „kétnemű” emberek a protagonisták. Theiresziász élete hét évében nő és arra keresi a választ, hogy melyik nemnek szebb a gyönyöre. Woolf Orlandojánál a „she” és „he” személyes névmások cseréje tudatos. Gippiusz aki árnyéklétben él, magánemberként nő, alkotóként férfi, és elszakad a biológiai nemtől. Christa Wolf határátlépésénél, a főszereplő visszafordul a határnál, mert rájön, hogy nőként nem teljesítette ki magát emberként.

Lengyel Zsolt verbális asszociációs vizsgálatot végzett 10-14 éves gyermekeket választva populációul, melyben azt vizsgálta, hogy hogyan képződik le náluk a „társadalmi nem” megítélése. A kérdés az volt, hogy a fiú-lány hívószavak milyen sajátos világhoz kapcsolódnak a korosztály tudatában. Konklúzióként elmondható, hogy a fiús kontextusokat előhívó hívószavak inkább „családba ágyazottak” (ld. apa,anya), az igékre vonatkozóan pedig a dinamizmust sugallják (ld. akar, felel). A lány hívószavak esetében az emóciók és a kapcsolatok játszottak szerepet (ld. barát, álom), az igéket tekintve pedig a „passzivitást” sugalló igék (ld. néz, vár). A melléknevekre reflektálva elmondható, hogy a fiúkhöz fizikailag jól perceptuálható attribútumok kötődtek, mint „gyors” és „kemény”, a lányokhoz pedig olyan konszenzuális jegyeket kapcsoltak mint „egyszerű” és „érdekes”. Az apa hívószavak esetében hiányoztak a mélyebb kötődésű minősítések és szemantikailag is felületesebb. Az anya hívószavaknál a lelki értékek játszottak főbb szerepet és olyan igék, melyek egyedi családon belüli tevékenységeket takarnak (ld. szül), míg az apák esetében az általánosan értelmezhető igék és a házon kívüli tevékenységek fordultak leginkább elő.

Bodnár Ildikó a nőköltők metafora-világát vizsgálta és azt hangsúlyozta, hogy a nőknek színesebb témapalettájuk van (gyermekvárás, szülés, nevelés), verseikben frekventáltan jelennek meg a hétköznapi tevékenységek (főzőcske, vásárlás), és nagyobb a rálátásuk a szerelemre és a halálra. Véleménye szerint a költőnők megbecsülése a költői ontológiában igen kevés (324:12), ugyanakkor a költők és a költőnők metaforáiban nincs nagy különbség, inkább a női szemléletben és a témaválasztásban.

A Kerekasztal beszélgetés során Mezey Katalin és Kapecz Zsuzsa költőnőkkel beszélgetett Bodnár Ildikó. Mezey Katalin az életútjáról nyilatkozott, és arról, hogy mi ösztönözte a versíráásra. Kapecz Zsuzsa ugyancsak feltárta az életútját és beszélt arról is, hogy miért ragadott kora gyermekkortól tollat. Megvitatták a nőköltők hátrányait és azt, hogy az egyes korokban mennyire ki volt rekesztve a női nem a művészetek területéről (ld. ókori színház ahol a női szerepeket is férfiak játszották).

Bakonyi István „Női szóval orosz szemmel” című előadásában a XXI. századi orosz nők helyzetét taglalja Alla Szergejeva műve alapján melynek kapcsán elmondható, hogy az orosz nők 99% a családja mellett dolgozik. Helyzetük nem csak ezért nehéz, hanem mert az országukban tíz millióval több nő él mint férfi, és a gyerekek háromnegyedét egyedülálló anya neveli. Nagy küzdelem folyik azért, hogy érvényesülhessenek, és gyakran választanak külföldi férjet maguknak a jobb boldogulás reményében.

Lőrincz Julianna a nőkép megjelenését vizsgálta Viszockij szövegek fordításában. Az általános megítélés szerint a nő egy archetipikus alak, akit művészeti sztereotípiák, társadalmi hierarchia, és pozitív konnotáció (feleség, anya) övez. Ezzel ellentétben Viszockij nőképe igen változatos. A pozitív nőkép mellett (himnikus, áhitatos szövegek a feleség irányában, akit a gyermekhez hasonlít), megjelenik a „rossz nő” ábrázolása is alvilági szlengekkel, deiktikus funkciójú versrímekekkel melyek jól utalnak a szöveg szubjektuma által kiválasztott nőre. A Kerítőnő című művét egyesek eufemizálva, vagy szexuális konnotációval, mások a szöveghez képest durvább helyettesítéseket alkalmazva fordították le. Mindazonáltal elmondható, hogy kettős kötődésben élhető meg a nőiség entitásának kiteljesedése.

Kegyessné Szekeres Erika Rilke műveit vizsgálta, továbbá azt, hogy a női és a férfi fordítók hogyan interpretálják az egyes műveket, mintegy komparatistikai megközelítéssel. Véleménye szerint a férfi szerző nem adja fel az identitását, fordítóként néhol törli a grammatikai nemet, interpretatív fordítást alkalmaz és szexuális konnotációit a saját fantáziavilágukat tükrözi. A nők ezzel szemben „megszűnnek nőként létezni” azért hogy belekerülhessenek az irodalomba. A női fordítók a női mivoltjuk lényegét is áttemelik a fordításba, mintegy beleolvad a szövegbe, és a nők közötti lelki és testi viszonyulásokat is megfelelőbben adják ki sok esetben mint a férfi fordítók. Rilke fordítói munkásságát tekintve saját gondolatiságát állította előtérbe, és leginkább nőket fordított, és nem törekedett a

szöveghű fordításra. Identitászavarban szenvedett és mintegy szintetizálva a női sorsot, gyakran nőnek öltözött és azt vallotta, hogy a férfi és a női lét nem párhuzamos, hanem „többneműség” van.

Pénzes Tímea a női szerepeket vizsgálta az irodalomban, továbbá arra keresi a választ, hogy hogyan válik a passzív negatív női elem a társadalom és kulturális szintér aktív pozitív elemeként. A bináris oppozíciót tagadva Cixious francia feminista író nő szembeállítja a nőt reprezentáló negatív konnotációval és elveti a patriarchális gondolkodást. Előtérbe kerül a felvilágosodás, a romantika kora ahol a nő múzsa volt, és egyben napló-és regényíró. Majd sorra alakulnak a női egyesületek, harcolnak a széleskörű képzésért és az ellen a sok nehézség ellen hogy szerepelhessen a borítón a nevük, hogy ne álnéven kelljen megjeleníteniük. A kisasszonycsoda magával vonja azt, hogy a XX. századra felértékelődik a női irodalom.

Simigné Fenyő Sarolta előadásában azt taglalta, hogy megvalósulhat-e a nemek közötti társadalmi egyenlőség, melyet „A sötétség bal keze” c. science fiction regényben vizsgált. A regény felveti, hogy milyen lenne egy háború nélküli társadalom, melyben az emberek hímnősek, következőképpen erőszakmentesek. A regényt átszövik a neologizmusok és a kitalált nevek, konklúziójában pedig azt üzeni, hogy fontos egymás elfogadása.

Barát Erzsébet a reklámok és a nők kapcsolatát vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a nők kirekesztettsége a médiából a 70-es évek derekától igen szembeeső volt, hiszen fő műsoridőben férfi műsorvezetőket láthattunk csak, és a hírszerkesztők is csak férfiak lehettek. A társadalmi elvárás is azt sugallta, hogy a „nő a testébe zártan létezzen”. Az évek elteltével már fő műsoridőben is megjelenhettek a női hírolvasók. A reklámokat tekintve, Barát Erzsébet arra is rávilágít, hogy mennyire káros hatása van a női ideáloknak a médiában. Ezt ellensúlyozva a 90-es évektől kezd csak előtérbe helyeződni a kevésbé ideális nő reklámokban megjelenő változata.

Zimányi Árpád a női szerepekre fókuszált a TV reklámokban, és azt kutatta, hogy a nők mennyiszer jelennek meg főszereplőként a különböző termékek reklámozott területén. A témafelosztásokat tekintve a nők a hitel-és kölcsönfelvevő reklámokban illetve a kozmetikumoknál kapnak főszerepet, míg a férfiak a pénzügyi és az autós reklámokban. A megjelenítést tekintve, a 70-80-as években mintegy látványelemként, hiányos öltözékű nőket sugároztak a reklámokban burkolt szexualitást tükrözve (10% erotikus elem). Napjainkban egyre divatosabb a tudatosan rosszul öltözött nő, illetve a visszafogott nőiesség megjelenítése a reklámokban ezáltal csökkenően van az explicit erotikus reklámanyag száma is. A szexista szlogenek száma is kevesebb, és előtérbe kerül a kellemes rekedtes hangú férfi aki hitelesebbnek hangzik mint a női narrátor.

Eklics Kata női politikusokkal készített interjút, és etnometodológiai kutatást mely során az interjú alany és vezető nemi identitását vizsgálta. Köztudott, hogy a politika és a politikai műsorok vezetése is a férfi területe a XX. század végéig. Az új évezredben ez a tendencia változott, és ennek fényében vizsgálta Nagy Katalint és Kálmán Olgát mint riportereket. Nagy Katalin feszültségoldó, kooperatív stratégiát alkalmazott Tarlós István interjúalannyal, így az együttműködési együttthatójuk is 3.43 volt. Kálmán Olga vezető szerepet töltött be Eörsi Mátyással szemben és kijelölte a téma határozott irányvonalát. Konklúzióként elmondható, hogy a férfi nagyobb jogot indukál a politikai üzenet közlése kapcsán. A felek között nem volt egyenjogúság, folyt a dominancia harc, és Nagy Katalin esetében megfigyelhető volt az alárendelt, támaszra szoruló gender-szerep.

Sándor Klára arra kereste a választ, hogy milyen mögöttes gondolkodási keret van a „kvótatörvény” mögött. A törvényjavaslat melyet vizsgált a választási törvény módosítását tartalmazta, indítványozva, hogy a nemek kiegyensúlyozottabb arányban jelenjenek meg a magyar közéletben és a választási listákon. A vita folytán verbális erőszak merül fel a nők ellen (gúny, lekicsinylés, józanság megkérdőjelezése, hibáztatás, fenyegetőzés, elzárkózás a problémáktól). Sándor Klára szerint a kvótatörvény ellen felhozott érvek attribútumai egyenértékűek a nők elleni erőszak viselkedési mintázatával.

Urbán Anna a férfi és a női szlenget vizsgálta tíz témakörű korpuszban, populációként a miskolci fiatalokat választva. Kutatásából kiderül, hogy a szleng használata kötetlenséget és szabadságot von maga után mintegy szeparálódást a szülők és a tanárok világától. A férfiaknál kedvelt szlengtéma a lányok, a pénz a szórakozás és az ital. Csak női szlengként aposztrofált szavak a: „cupákos, fitt, gólya, csíra” szavak, míg a férfiaknál a

:”hájszák, gazdaságos szénkitermelés, buxa”. A kutató nem talált nembeli diszkrepanciát az idegen nyelvű szavak esetében:” übergagy, cool, looser, popular, boring, blackie”. Összességében elmondható, hogy a férfiak trágárabb szlenget használnak a habitusukból és az agresszivitásukból kifolyóan míg a lányok az ellentétes nemre használnak főként ilyen szavakat. Egyre inkább feloldódni látszik a nőktől elvárt tabuizálás és szigorúság. A kereskedelmi média elvárása továbbra is az, hogy az a menő és elfogadott ami durva, trágár és kirekesztő.

Mátyás Judit a szexista nyelvhasználatot vizsgálta az üzleti kommunikáció terén a magyar és a német nyelvben. Szexizmus inkább a német nyelvben figyelhető meg, a magyarban a társadalmi nyelv használatában jelentkezik a kommunikáció során. Szerinte a szexista nyelvhasználat jelen van az üzleti kommunikációban, ugyanakkor a nem szexista nyelvhasználatra való törekvés a turisztikai, vendéglátó-ipari és a gazdasági nyelvhasználatban egyre kifejezőbbé válik a non-verbális jelzések, a hallgatás és a másik szavába vágás stratégiájának tudatosításával együtt.

Örsi Tibor az anglicizmusok nőneműsítését vizsgálta a francia nyelvben. Az anglicizmus a XVIII. századtól tűnik fel a francia nyelvben. Általános tendencia, hogy az angolból jött jövevényszavak hímneműek lesznek, hiszen tudvalevő, hogy az angolban a főnévi nemek közötti különbség neutralizálódott. A szavak igazodnak a meglévő francia szó neméhez. Ha az anglicizmus olyan szuffixumot tartalmaz, amelyik a francia nyelvben nőnemű, akkor az anglicizmus is nőnemű lesz.

Cs. Jónás Erzsébet a nőiség metaforáját kutatta az orosz nyelvben. Kutatásában kiemeli a moszkvai gender-iskolát, a kommunikatív magatartás nemileg tipikus stratégiáit, a feminista filozófiát, az ősi matriarchátus eszményt mely a bölcs, erőt sugárzó asszonyt helyezi középpontba. Említést tesz a Sophia tanról, a nőiség szemantikai tematizációjáról továbbá a szobornosztýról mely az egység eszménye és a szeretet köteléke (Isteni Ige, Szentháromság, Szűz Mária).

Kováts Judit a nyelv és a stílus perspektíváját vizsgálta, ezen belül is a női írás problémáját. Megemlíti, hogy a nőiség a férfi projekciójában ragadható meg, és a költészet egy nőnemű szubsztancia. Levezeti az egyes korszakokban a férfi és a női megítélést, illetve a női és a férfi gondolkodásmód és írásmód közti különbséget. Kiemeli Jelinek prózáiban megjelenő nemek közötti ellentétek ábrázolását. Itt a szereplők természetesnek veszik, hogy a férfítárgy objektumai, ahol a nők a patriarchális társadalom torzképei mert önként vállalják az alárendelt szerepet. Házasságuk ekvivalens a szexuális erőszak legitimációjával.

Orosz Magdolna a női és a férfi diskurzust vizsgálta Schlegel regényében. Előadásában rámutat a bonyolult emberi pszichére a tudatalattira, a feminista romantikus esztétikára illetve a férfi és a női attribútumokra. A férfihez a szellemet, az értelmet, a védő-óvó heveséget, a szenvedélyt és az érzékiséget párosítja. A nőhöz a természetet, az érzést, a vonzó odaadást, az egyszerű szerelmet.

Paksy Tünde a tragikus sorsú énekesnő-alakokat vizsgálta E.T.A. Hoffmann elbeszéléseiben, ahol a nőalakok sorsában az a közös, hogy haláluk az éneklésre vezethető vissza és a szerelem motívumával is összefonódik. Hoffmann három művében perszonális férfi elbeszélő tolmácsolja a történeteket aki rajongó csodálattal övezi a csodás hangú nőket és törekszik a megértésükre. A kettős szövegszerkezet és a nőalakok kettőssége között párhuzam feszül.

Ratzky Rita a hatásos női retorika elemeit vizsgálta Szendrey Júlia 1849-ben megjelenő debreceni beszédében. A szöveg műfaja politikai beszéd melyben Magyarország hölgyeit szólítja meg felvázolva feladataikat és a hazaszeretet fontosságát. Jakobinus beszédmód és a biedermeier világkép tükröződik a tanácskozái írásban, melyben Szendrey Júlia teljes életet ajánl nőtársainak (szerelem, család, politika).

Dusan Teleinger a nők helyzetét kutatta a XIX. századi Oroszországban, görcső alá véve a nemesi származású lányok művelődési lehetőségeit és olvasmányait. Ezek az előkelő hölgyek nem tudtak tökéletesen oroszul, inkább francia regényírók műveit olvasták és a Nyugat-Európai kultúrát igyekeztek elsajátítani házitanítók és magánintézmények által. A század utolsó évtizedeiben juthattak csak a nők be az orosz társadalom egyes szféráiba.

Összegzésképpen elmondható, hogy a Sokszinű nyelvészeti kiadvány mind irodalmi, mind nyelvészeti aspektusból vizsgálja a gendernyelvést. Ezért nemcsak fordítóknak,

irodalmároknak illetve az irodalom kedvelőinek ajánlanám ezt a művet, hanem a média iránt érdeklődőknek egyaránt is, de kiváltképp olyan nyelvészeknek akik a szociolingvisztika és ezen belül is a gendernyelvészet területén kutatnak.

SIMON GABRIELLA